

depended to a large extent on the personal qualities of the governor, the level of informational awareness and consensus with the military units, first of all, with the headquarters of the Army of the Southwest front and the commander-in-chief of general O. Brusilov. The restructuring of the administrative apparatus in the province took place taking into account the requirements of the central and military leadership and the attempt to avoid aggravation of relations with the public sector has been demonstrated. It has been verified that the liquidation of the provincial governance institute in Podillia did not cause serious social upheaval and was conducted in compliance with certain legal frameworks. This enabled O. P. Myakinin to stay in the province for a certain time after the change of political regime.

Keywords: governor, Podillia, revolution, provincial commissar, censorship, local government, periodicals.

Отримано: 12.09.2019

DOI 10.32626/2309-2254.2020-30.349-362
УДК 354.32-057/343(477.43-21)«1919»

Олександр Марчук

ДІЯЛЬНІСТЬ МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ УНР НА ЧОЛІ З ІВАНОМ ОГІЄНКОМ У КАМ'ЯНЦІ-ПОДІЛЬСЬКОМУ (ЛЮТИЙ – БЕРЕЗЕНЬ 1919 РОКУ)

Марчук Олександр. Діяльність міністерства освіти УНР на чолі з Іваном Огієнком у Кам'янці-Подільському (лютий – березень 1919 року). Висвітлюється кам'янець-подільський період діяльності Міністерства народної освіти УНР очолюваного Іваном Огієнком. На основі архівних матеріалів, періодичної преси, мемуарних свідчень та праць дослідників, розкриваються обставини переїзду освітнього відомства з Вінниці до адміністративного центру Поділля. З'ясовано долю раніше напрацьованих ініціатив і проектів міністерства поданих до Ради Народних Міністрів та на затвердження Директорії УНР. Показано різні вектори законотворчої діяльності МНО, звернено увагу на зусилля галузевого органу державного управління щодо забезпечення шкіл підручниками, розширення шкільної мережі, вироблення кадрової політики, зокрема щодо підготовки кваліфікованих учителів, звільнення їх від військової мобілізації тощо. Висвітлено участь представників міністерства у діяльності різних комісій, які стосувалися освітніх і культурних справ країни. Автор показав напрямки у роботі міністерства щодо реформування освітньої сфери: 1) вироблення нової законодавчої бази для розвитку національної освіти; 2) турбота про розвиток української університетської освітньої галузі; 3) практичні кроки із утвердження нової моделі дошкільних, початкових і середніх навчальних закладів; 4) підготовка педагогів для усіх загальноосвітніх шкіл через створення відповідних українських фахових закладів, з оновленими навчальними програмами; 5) створення видавничої бази для друку україномовних підручників, із залученням земства, кооперативів; 6) захист інтересів закладів освіти в умовах воєнної дестабілізації; 7) вирішення багатьох поточних справ. Робота МНО загалом та її структурних підрозділів була вміло організована, протікала цілеспрямовано, ритмічно, результативно, сприяла певному вдосконаленню освітньо-управлінської сфери і шкільної системи.

Ключові слова: Іван Огієнко, Міністерство народної освіти, Кам'янець-Подільський, Директорія УНР, Рада Народних Міністрів, закони, національна школа, учителі.

Марчук Александр. *Деятельность министерства образования УНР во главе с Иваном Огиенко в Каменце-Подольском (февраль-март 1919 года).* Освещается каменец-подольский период деятельности Министерства народного образования УНР, возглавляемого Иваном Огиенко. На основе архивных материалов, периодической печати, мемуарных свидетельств и трудов исследователей, раскрываются обстоятельства переезда образовательного ведомства из Винницы в административный центр Подолья. Выяснена судьба раньше наработанных инициатив и проектов министерства поданных в Совет Народных Министров и на утверждение Директории УНР. Показаны различные векторы законотворческой деятельности МНО, обращено внимание на усиление отраслевого органа государственного управления по обеспечению школ учебниками, расширение школьной сети, выработка кадровой политики, в частности по подготовке квалифицированных учителей, освобождение их от военной мобилизации и тому подобное. Освещены участие представителей министерства в деятельности различных комиссий, которые касались образовательных и культурных дел страны. Автор показал направления в работе министерства по реформированию образовательной сферы: 1) выработка новой законодательной базы для развития национального образования; 2) забота о развитии украинского университетского образования; 3) практические шаги по утверждению новой модели в дошкольных, начальных и средних учебных заведениях; 4) подготовка педагогических кадров для всех общеобразовательных школ путем создания соответствующих украинских профессиональных заведений, с обновленными учебными программами; 5) создание издательской базы для печати украиноязычных учебников с привлечением земств, кооперативов; 6) защита интересов учебных заведений в условиях военной дестабилизации; 7) решение многих текущих дел. Работа МНО в целом и ее структурных подразделений была умело организована, протекала целенаправленно, ритмично, результативно, способствовала определению совершенствованию образовательно-управленческой сферы и школьной системы.

Ключевые слова: Иван Огиенко, Министерство народного образования, Каменец-Подольский, Директория УНР, Совет Народных Министров, законы, национальная школа, учителя.

Стан освіти будь-якої країни завжди є індикатором цивілізаційного розвитку суспільства. Плідним на освітні демократичні реформи української влади доби Директорії УНР був період, коли Міністерство народної освіти (МНО) очолював відомий український діяч, вчений, ректор Кам'янець-Подільського державного українського університету І. Огієнко. Через зміну воєнно-політичної ситуації в країні, центральні органи державної влади змушені були наприкінці січня – на початку лютого 1919 р. покинути столицю і евакуюватися до Вінниці, де опинилася частина штатних працівників і освітнього відомства. Там вони не затримались і незабаром перебазувалися до більш спокійного Кам'янця-Подільського, де продовжили раніш розпочату реформаторську діяльність. Про цей період діяльності Міністерства освіти УНР відомо мало. У тій чи іншій мірі в контексті своїх розвідок його досліджували І. Тюрменко¹, А. Боровик², О. Завальнюк³, М. Тимошик⁴, Ю.Телячий⁵, В. Майборода⁶, А. Романюк⁷ та інші.

Виходячи з цього, метою статті є висвітлення доцільності перебезування та спрямування зусиль на оперативне і ефективне вирішення комплексу освіт-

ніх питань у діяльності Міністерства народної освіти на чолі з І. Огієнком, його департаментів у Кам'янці-Подільському, який у лютому-березні 1919 р. відіграв роль урядової резиденції УНР.

Відповідно до зовнішньополітичної ситуації, яка склалася на час другої радянсько-української війни, 13 лютого 1919 р. у Вінниці вимушено відбулася зміна складу Ради Народних Міністрів (РНМ) УНР. Наступного дня було прийнято тимчасовий закон «Про порядок внесення й затвердження законів в УНР»⁸. Відповідно до змін особового складу виконавчої влади, І. Огієнко залишився в РНМ як керуючий справами освіти. Преса називало його двоюко – «керуючий справами міністр освіти Огієнко Іван Іванович»⁹. На засіданні уряду 20 лютого присутні погодилися з доводами міністра внутрішніх справ про необхідність розвантаження тимчасового державного центру УНР і перебазування деяких міністерств, у т.ч. й народної освіти, з Вінниці до більш безпечних місць¹⁰. Після цього голова Інформаційного бюро МНО підготував відповідне повідомлення для преси¹¹, яке було вміщено 25 лютого в газеті «Життя Поділля»¹². А вже в наступному числі друкований орган повідомив, що 24 лютого міністерство освіти прибуло до свого місця призначення та розмістилося на третьому поверсі будинку Кам'янець-Подільського державного українського університету¹³. Директор департаменту позашкільної освіти С. Русова про цей переїзд згадувала так: «...Разом з міністерством на початку березня [за новим стилем – О.М.] приїхала до Кам'янця, там нас всіх жінок, що служили в міністерстві, примістили в школі мистецтва біля Університету...»¹⁴. Інший топ-чиновник, товариш міністра П. Холодний оселився «в родині Огієнків»¹⁵.

Згідно затвердженого 24 лютого Директорією УНР закону про залишення за штатом урядовців і співробітників державних установ, які опинилися на території, зайнятій більшовиками¹⁶, готуючись до евакуації з Вінниці, РНМ вирішила «взяти з собою лише необхідних співробітників»¹⁷. До Кам'янця-Подільського прибула також не значна частина працівників міністерства освіти. Це підтверджує, зокрема, звіт про діяльність департаменту нижчої освіти за період з 6 січня по 16 квітня 1919 р., з якого відомо про кількість співробітників, яких в Києві було 39, у Вінниці – 7. До Кам'янця-Подільського прибуло лише троє¹⁸. Ще одним свідченням розбалансування кількості чиновників міністерства через постійні евакуації є доклад керуючого департаменту загальних справ М. Лисовського – «Виїхали з Вінниці через евакуацію всіх міністерств 6 березня і приїхали до Кам'янця: М. Лисовський, П. Кудлай, І. Рудецький, С. Батюк»¹⁹. 6 березня міністр І. Огієнко телеграфував своєму заступнику Ю. Шириці, щоб той прибув до Кам'янця-Подільського²⁰. 6 березня уряд та урядовці різних міністерств виїхали з Вінниці і прибули до Кам'янця-Подільського 11 березня²¹.

У цей період Міністерство розгорнуло свою роботу у різних напрямках. Так, 1 березня під головуванням І. Огієнка відбулося засідання дорадчо-кон-

сультативного органу МНО – Ради міністра освіти (РМО). В порядку денному значилися різні питання, зокрема, про видавництво українських книжок і підручників (ухвалено: видати Подільському народному губернському земству 2 млн. крб. позичково з метою видання української художньої, суспільно-політичної і навчальної літератури)²². З ініціативи МНО уряд прийняв закон про організацію видавничого фонду в розмірі 30 млн. крб., з яких 10 млн., станом на початок березня вже були на міністерському рахунку²³. Через декілька днів, ця сума зросла до 20 млн. грн.²⁴ Далі РМО розглядала питання про заснування у Кам'янці-Подільському друкарні для потреб МНО (ідею схвалили). Окремо йшлося про більш активне залучення до справи видання україномовної літератури Всеукраїнського видавничого кооперативного союзу (вирішили надати цій структурі 1 млн. крб. позики з умовою, що частину виготовлених нею шкільних підручників буде передано в розпорядження МНО); друк подільським земством 200 тис. примірників «Правил українського правопису»; необхідність звільнення учителів від військової мобілізації; розміщення губернських органів освіти і вимоги до заміщення посади губернського комісара освіти²⁵.

9 березня міністр освіти звернувся до губернських і повітових народних управ, учительських спілок, «Просвіт», українських видавництв та кооперативів з пропозицією активізувати зусилля у справі видання шкільних підручників²⁶.

Важливим напрямом діяльності МНО стало продовження роботи із вироблення якісно нової національної моделі загальнонародної освіти як одне із найбільш пріоритетних завдань шкільної реформи. У цьому контексті працівники різних департаментів і відділів тимчасово працювали у групі, завданням якої було сприяти завершенню проекту єдиної школи в Україні^{27,28}. Зрештою, серйозних напрацювань у цей час зроблено не було, лише дещо пізніше, влітку 1919 р. шкільна комісія відновила та завершила цю роботу²⁹.

Один із напрямів діяльності МНО стосувався національної вищої школи. І.Огієнко 4 березня дав доручення виробити законопроект про права приват-доцентів державних українських університетів (ДУУ)³⁰. 30 березня РНМ ухвалила закон «Про пільги для приват-доцентів Київського та Кам'янець-Подільського державних українських університетів в отриманні наукового ступеня магістра»³¹. Робилися кроки до впорядкування вступної кампанії української молоді до вишів. І. Огієнко 20 березня затвердив «Правила вступу до вищих шкіл України осіб, що скінчили реформовані по закону 14 червня 1917 року учительські семінарії»^{32,33}. Враховуючи гостру потребу країни у національних кадрах, особливо правничого профілю, МНО взяло курс на відкриття відповідного факультету в структурі К-ПДУУ. Вироблення законопроекту було доручено спеціальній комісії, до якої залучили фахівців з юридичною освітою. 14 березня документ був готовий³⁴. Разом з пояснюючою запискою, штатним розписом і обрахунком витрат на 9-місячне утримання його спряму-

вали на розгляд РНМ³⁵, яка у Рівному прийняла 8 квітня закон про заснування правничого факультету К-ПДУУ³⁶. Вочевидь, аналогічно було підготовлено й законопроект про відкриття з 1 квітня 1919 р. у тому ж вищій сільськогосподарського факультету³⁷, який уряд ухвалив з поправками 6 квітня³⁸. Робилися кроки, спрямовані на розвиток цього вишу, зокрема поліпшення його навчальної бази. 20 березня І.Огієнко доручив департаменту вищої школи розробити проект урядової постанови про заснування у м. Жванці на Дністрі біологічної станції К-ПДУУ, відповідно до пропозиції фізико-математичного факультету згаданого вище університету³⁹. Ініціатива набула юридичного оформлення, і 9 квітня уряд ухвалив постанову, за якою на утримання станції виділили 21 тис. 400 грн.⁴⁰ А 24 березня РНМ підтримала законопроект міністерства освіти про надання К-ПДУУ права готувати потрібні анатомічні препарати у Кам'янець-Подільській губерніальній земській лікарні⁴¹. Працюючи у Кам'янці-Подільському, міністр освіти розпорядився опрацювати питання про організацію однорічних педагогічних курсів для підготовки вчителів середніх шкіл. Міносвіти УНР вирішило не фінансувати роботу старих педкурсів, а взялося за відкриття нових, з українським характером. Орієнтовний річний бюджет одних курсів не мав перевищувати 2 млн. 67 тис. грн.⁴²

І.Огієнко і очолюване ним МНО активно працювали над підготовкою кадрів для вищих початкових шкіл (ВПШ). 7 березня було завершено вироблення відповідного законопроекту. Керівництво МНО виробило план, за яким з 1 липня 1919 р. відкриваються вчительські інститути в Кам'янці і Харкові, а у наступному навчальному році – у Херсоні⁴³. Відповідні законопроекти були швидко підготовлені і подані до уряду. 28 березня І. Огієнко, який вїхав з Кам'янця-Подільського кількома днями раніше, отримав телеграму такого змісту: «Рада міністрів ухвалила відкрити учительський інститут у м. Кам'янці-Под[ільському]»⁴⁴. Відповідний закон Директорія УНР затвердила лише 9 квітня⁴⁵. Навчання мало бути трирічним. Для підтримки незаможників заснували 30 річних стипендій по 1000 крб. кожна⁴⁶. Команда міністра І. Огієнка запропонувала законопроект про введення до навчальних планів учительських інститутів і семінарій дисциплін із позашкільної освіти і дошкільного виховання⁴⁷. МНО передбачило заснування в учительських закладах бібліотечні підрозділи і підготувало у Вінниці відповідний проект урядової постанови. За повідомленням преси 8 березня, Директорія УНР затвердила цей акт, після чого в розпорядження міністра освіти надходили 1 млн. 220 тис. грн. для створення чи розвитку книгозбірень учительських інститутів і семінарій⁴⁸.

Значні перспективи посилення кадрового потенціалу у ВПШ відкривала затверджена урядом 3 березня 1919 р. постановою «Про утворення тимчасових курсів для підготовки вчителів вищих початкових шкіл». Проект постанови дещо раніше підготували працівники МНО, які тепер приступали до її виконання⁴⁹. Цей крок був дуже на часі, адже до міністерства зверталися

з проханням дозволити відкриття такі школи, зокрема, в містечку Браїлові Брацлавського повіту⁵⁰. У середині березня було утворена міністерська комісія для перегляду існуючих законів про іспити на титул вчителів нижчої і вищої початкових шкіл. До цієї комісії запропонували представників від відділу учительських шкіл, департаменту нижчої школи Міносвіти, Кам'янець-Подільської вчительської семінарії та педагогічних курсів з підготовки учителів для ВПШ, що діяли при К-ПДУУ⁵¹.

Приділялася увага й іншим професійним школам. 15 березня міністр І. Огієнко підписав розпорядження по Головному управлінню мистецтва та національної культури МНО підготувати законопроект про перетворення Кам'янець-Подільської художньо-ремісничої навчальної майстерні в художньо-промислову школу ім. Т. Шевченка⁵². В полі зору були й національні школи. 20 березня МНО розіслало «Тимчасову інструкцію про порядкування школами національних меншин на Україні до передачі цих шкіл національним міністерствам»⁵³.

Намагаючись суттєво посилити процес українського книгодрукування, І. Огієнко звернув увагу на можливості у цій справі місцевих «Просвіт». Вже 5 березня у пресі писали, що в МНО виробляється законопроект про надання одноразової грошової допомоги товариству «Просвіта» у Вінниці в розмірі 230 тис. грн. Ці кошти мали бути спрямовані на придбання друкарні⁵⁴. В середині місяця міністр освіти розпорядився видати позичково 750 тис. крб. Подільському товариству «Просвіта» для відкриття своєї друкарні та друкування шкільних підручників, відповідно до його прохання⁵⁵. Департамент позашкільної освіти порушував питання про обов'язковість навчання для дорослих від 21 до 40 років у вищій початковій школі. Організувати це навчання для дорослих мали земські та міські самоврядування, товариства «Просвіта», управління заводів, фабрик і різні культурно-просвітні організації, які працюють у сфері позашкільної освіти при підтримці вищезгаданого департаменту та коштів Міністерства освіти⁵⁶. Зіткнувшись з гострим дефіцитом україномовної літератури у різних типах нової української школи, у МНО шукали шляхи розв'язання цієї проблеми. 7 березня працівники департаменту середньої школи підготували законопроект про асигнування 490 тис. грн. на відкриття українських бібліотек, які мали обслуговувати потреби найвищої ланки шкільної системи⁵⁷. Цей законопроект РНМ ухвалила вже 30 березня⁵⁸.

Під час перебування у Кам'янці-Подільському, до МНО надійшли позитивні звістки про набуття юридичної сили раніш розроблених ним доленосних законів, що стосувалися освітньої сфери і потребували упровадження в життя. Вже у перший день роботи на новому місці, 24 лютого, Директорія УНР затвердила закон «Про управління освітою в Українській Народній Республіці»^{59;60} та закон «Про Головну, Губерніальні, Повітові та Міські шкільні ради та управи» із додатком про їхні тимчасові штати⁶¹. Передбачалося, що

управління освітою мало здійснюватися через головну, губерніяльні, повітові ради та управи⁶². Тоді ж приступили до вироблення плану реалізації постанови «Про зміну штатів вищих початкових шкіл і про асигнування 83 млн. 400 тис. крб. на утримання існуючих та відкриття нових вищих початкових шкіл» із штатами раніш відкритих ВПШ^{63,64}.

Значна увага зверталася на національно-патріотичне виховання усіх, хто навчався в різних навчальних закладах УНР. 9 березня міністр освіти звернувся до губерніяльних і повітових народних управ з роз'ясненням, що школа повинна формувати в учнів національний дух, культуру та традиції.

10 березня в усіх державних школах ним оголошувалось днем проведення літературних ранків і вечорів, присвячених Тарасові Шевченку. Міністр з дружиною Домною Данилівною, на запрошення директора української хлоп'ячої гімназії, охоче відвідали такий захід і були приємно вражені його національно-патріотичною складовою^{65,66}.

Про напружений ритм праці усього міністерського колективу свідчить, наприклад, звіт відділу учительських шкіл про діяльність за час перебування у Вінниці, який І.Огієнко отримав і опрацював 26 лютого⁶⁷. Не менш значущими були й інші звітні та деякі нормативні матеріали. Ознайомившись з ними, міністр робив належні висновки, на основі яких давав свіжі доручення. Зокрема, опрацювавши підготовлені директоркою департаменту позашкільної освіти й дошкільного виховання С. Русовою програми підготовки працівників позашкільної освіти, він 26 лютого письмово доручив їй «виготовити відповідний законопроект»⁶⁸. Високого щоденного ритму праці дотримувалися й інші департаменти, зокрема середніх шкіл. За повідомленням, вміщеним у пресі 5 березня, тут працювали над виробленням зразків українських документів, зокрема форм шкільних бланків, які необхідно було запровадити у середніх школах. Цим займалася спеціально створена комісія⁶⁹. 12 березня директор департаменту середньої школи, виконуючи доручення І. Огієнка, подякував керівництву Проскурівської філії Українського Національного Союзу «за добрі вказівки в ділі реформування освіти на Україні»⁷⁰. У тому ж департаменті, виконуючи вказівку міністра, наближено (без врахування фінансової статистики, що залишилася у Києві) обрахували обсяги невикористаних державних кредитів за 1918 р. і з'ясували, що додатково на потреби середньої школи можна спрямувати через відповідні державні механізми 18 млн. 221 тис. 258 крб.⁷¹ Ці кошти можна було спрямувати на підтримку зокрема 39 середніх шкіл, які перебазувалися в Наддніпрянщину під час Першої світової війни⁷².

Фінансовими питаннями займалися й інші підрозділи МНО. 14 березня департамент позашкільної освіти, в межах свої повноважень, підготував документи на асигнування Кам'янець-Подільському Українському клубові 20 тис. грн. з метою організації для його членів національної бібліотеки-читальні. Тоді ж департамент нижчої освіти закінчив розподіл кредитів на утримання вчите-

лів нижчих і вищих початкових шкіл на 4 місяці, з 1 січня по 1 травня 1919 р., відповідно до затверджених нових ставок⁷³.

У зв'язку з реквізицією шкільних будинків Кам'янця-Подільського для військових потреб, МНО довелося втрутитися у цей процес, щоб не зривати навчальну роботу закладів освіти. Негайно було скликано міську нараду, на яку 16 березня прибули представники 16 шкіл. Головував директор департаменту середньої освіти А. Синявський. Учасники наради обговорили проблему та утворили комісію з 7 осіб, якій доручили захищати інтереси шкільних осередків і по змозі впливати на ситуацію так, щоб зменшити гостроту проблеми⁷⁴. Наступного дня департамент середньої школи, з наказу міністра, звернувся до отамана міської залоги з проханням видати посвідчення членам утвореної комісії для вирішення питання про можливе розміщення в одних і тих самих будинках по кілька шкіл, щоб не зривати у них навчального процесу⁷⁵. У вирішенні цього складного питання довелося втручатися й міністру освіти. 17 березня він висловив свій протест Кам'янець-Подільській реквізичійній комісії, яка розпорядилася закрити з 10 березня низку шкіл через перебазування до міста міністерств УНР. І.Огієнко запропонував взагалі розглядати це питання в контексті постанови РНМ від 31 січня 1919 р. про заборону реквізиції шкільних приміщень без погодження з МНО. А тому пропонував переглянути постанову цієї комісії і ввести до її складу своїх представників, які інформуватимуть про згоду МНО щодо реквізиції конкретних шкільних будинків⁷⁶. До І.Огієнка прислухалися частково, і 13 березня прийняли двох делегатів Міністерства освіти – Є.Козинця і А. Синявського⁷⁷.

Представник МНО Васильєв 22 березня взяв участь у засіданні фінансової комісії при Міністерстві фінансів, де погодили проект урядової постанови про асигнування 1 млн. 843 тис. 800 франків на закордонне турне Української капели⁷⁸. Департаменти МОН займалися підготовкою багато десятків різноманітних звернень, дозволів, роз'яснень, прохань та заборон тощо, пов'язаних з освітньою сферою. Зокрема, 26 лютого директор департаменту середніх шкіл А. Синявський, виконуючи розпорядження міністра, звернувся до держсекретаря М. Корчинського з проханням «вжити заходів про перезатвердження давно поданих законопроектів, нові окладні норми комерційним школам, дівочим інститутам, а також надсилати [про це] інформацію «Життю Поділля», оскільки громадськість не знає про наміри діяльності уряду⁷⁹. 21 березня директор повідомляв Товариству польської середньої школи Кам'янця-Подільського про те, що МНО, розглянувши їхнє подання, вирішило надати державні права польським хлоп'ячій і дівочій гімназіям⁸⁰. 26 березня А. Синявський дозволив Липовецькій комерційній школі проводити до кінця навчального року викладання російською мовою⁸¹ тощо. Цей ряд можна було б продовжити.

МНО займалося й іншими питаннями, які стосувалися національно-відродження. Культурно-просвітня комісія Трудового конгресу на почат-

ку березня запропонувала міністрові освіти, щоб очолюване ним відомство взяло на себе турботу, по-перше, про організацію збору матеріалу джерел про Українську революцію в Україні для полегшення праці майбутнім історикам, а по-друге, «подбати про організацію культурного зближення Наддніпрянської України з Галичиною»⁸². Скоріш за все, друге питання в міністерстві розроблялося раніше, адже у кам'янецькій пресі майже відразу з'явилося повідомлення про те, що департамент дошкільної і позашкільної освіти «...живає заходи до об'єднання просвітницької діяльності в Галичині і Наддніпрянській Україні, <...> галицького вчителства з наддніпрянським в одну міцну Всеукраїнську Вчительську Спілку...»⁸³.

МНО займалося вирішенням кадрових питань. У різних джерелах вдалося віднайти накази міністра І. Огієнка про звільнення та призначення різних урядовців і педагогів. Зокрема, з різних причин було звільнено: Хоткевич (3 березня, Ч. 237)⁸⁴, О. Сушицького (27 лютого, Ч. 30), В. Олександрович (4 березня, Ч. 31), Ф. Сушицького (6 березня, Ч. 32), (8 березня, Ч. 33), В. Ємець – (11 березня, Ч. 35), а також ряд урядовців міністерства: Раїсу Кривусеву, Якова Запорожця, Зінаїду Кривусеву, Віру Штомпель, Софію Кривусеву (14 березня, Ч. 36). На вакантні посади було призначено: І. Скотинського – директором Вінницької учительської семінарії імені Т. Шевченка (8 березня, Ч. 33), Кашинського – виконуючим посаду директора 1-ї Вінницької учительської семінарії (9 березня, Ч. 34), Стаднюка – директором Кам'янець-Подільської Марійської дівочої гімназії (14 березня, Ч. 37). Відповідно до чинного законодавства МНО затвердила на різних посадах обраних осіб: Й. Загурського (14 березня, Ч. 38), професорів М. Грушевського, В. Перетця, А. Кримський (14 березня, Ч.40), Є. Сіцінського (13 березня, Ч. 39)⁸⁵, А. Сиявського⁸⁶, Скржинського (3 березня, Ч. 237)⁸⁷. Міністру освіти доводилося реагувати на звернення педагогів-чоловіків посприяти у звільненні їх від військової мобілізації, щоб запобігти припиненню роботи шкіл⁸⁸. На засіданні уряду ухвалили таке рішення: прохати про звільнення вчителів від мобілізації лише у тих випадках, коли їх немає ким замінити⁸⁹. Як свідчить практика розгляду таких звернень, І.Огієнко ділив їх на три групи: 1) для надання обґрунтованої відстрочки⁹⁰; 2) для надання відстрочки без належного обґрунтування⁹¹ і 3) для відмови через відсутність підстав підтримати⁹². Виявлені і такі документи, на яких немає резолюцій⁹³.

МНО готове було продовжити свою діяльність у Кам'янці-Подільському, навіть в умовах появи тут резонансного антиурядового Комітету охорони республіки (22-28 березня)⁹⁴. 22 березня РНМ покинула місто і виїхала до Галичини, віддавши наказ міністрам і їх урядовцям негайно евакуюватися⁹⁵. Через два дні І. Огієнко відбув до Гусятин⁹⁶, залишивши замість себе П. Холодного, якому написав: «Закон про Єдину школу кінчайте якнайшвидше. Евакуації Міністерства не робити, чекайте моїх розпоряджень»⁹⁷. 27 бе-

резня «Життя Поділля» повідомляло, що «урядування в міністерстві освіти йде нормально, за відсутності пана міністра справами керує товариш міністра П. Холодний, питання про евакуацію міністерства розв'язано негативно»⁹⁸. Проте, того ж дня, заступник голови РНМ Є. Архипенко телеграфно розпорядився, щоб усі міністерства негайно переїхали до Рівного, де діятиме «новий державний центр»⁹⁹. 28 березня працівники Міносвіти, захопивши необхідну документацію і спорядження, відправилися на залізничний вокзал, де на них чекав спеціальний потяг¹⁰⁰, тим самим підвівши ризику під кам'янець-подільським періодом своєї діяльності. Увечері «евакуаційна валка» покинула місто¹⁰¹.

Отже, кам'янець-подільський період діяльності Міністерства народної освіти УНР, очолюване І. Огієнком, попри нестабільні умови функціонування української держави, виявився досить плідним і охоплював різноманітні важливі напрямки, пов'язані з реформуванням освітньої сфери: 1) вироблення нової законодавчої бази для розвитку національної освіти; 2) турбота про розвиток української університетської освітньої галузі; 3) практичні кроки із утвердження нової моделі в дошкільних, початкових і середніх навчальних закладах; 4) підготовка педкадрів для усіх загальноосвітніх шкіл через створення відповідних українських фахових закладів, з оновленими навчальними програмами; 5) створення видавничої бази для друку україномовних підручників, із залученням земства, кооперативів; 6) захист інтересів закладів освіти в умовах воєнної дестабілізації; 7) вирішення багатьох поточних справ. Робота МНО загалом та її структурних підрозділів була вміло організована, протікала цілеспрямовано, ритмічно, результативно, сприяла певному вдосконаленню освітньо-управлінської сфери і шкільної системи.

Піднята тема потребує подальшого наукового осмислення, із залученням нових історичних джерел, для більш повної і виваженої оцінки внеску Міністерства народної освіти на чолі з І. Огієнком у процес реформування освітньої галузі взимку-навесні 1919 року.

Примітки:

¹ Тюрменко І. Огієнко І. І. і відродження національної школи в Україні (1918-1920) // Тези доповідей науково-теоретичної конференції «Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка в контексті українського національного відродження» (до 110-річчя від дня народження). Кам'янець-Подільський: Видав. відділ. фірми «Імідж», 1992. С.15–16.

² Боровик А. Українізація загальноосвітніх шкіл часів виборювання державності (1917-1920 рр.). Чернігів: КП «Видавництво «Чернігівські обереги», 2008. 368 с.

³ Завальнюк О. І. І. Огієнко – організатор, ректор і оборонець Кам'янець-Подільського державного українського університету: хроніка діяльності (1919) // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський, 2006. Т.6. С. 80–121; Його ж. Діяльність подільської інтелігенції зі створення української загальноосвітньої школи в добу Директорії УНР (грудень 1918-листопад 1920 рр.) // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Історичні науки. 2014. Вип. 7. С. 428–444; Його ж. Іван Огієнко – творець національної освіти в Україні, фундатор і ректор Кам'янець-Подільського державного українського універси-

тету // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: наук. зб.: серія історична та філологічна. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільського державного українського університету, 2008. Вип. 5. С. 297–321;

⁴ Тимошик М. Іван Огієнко як державотворець (кам'янець-подільський період) // Духовна і науково-педагогічна діяльність І. І. Огієнка (1882-1972) в контексті українського національного відродження. Наукові доповіді другої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (18-19 лютого 1997 р.). До 115-річчя від дня народження. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський держ. пед. ун-т, 1997. С. 14–16.

⁵ Телячий Ю. Українські уряди і розбудова культурно-освітньої сфери на Поділлі за Директорії УНР (1919-1929 рр.) // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський, 2007. Т. 10. С. 135–141.

⁶ Майборода В. Іван Огієнко – міністр освіти і мистецтва // Велетень науки: матеріали Всеукраїнських науково-педагогічних читань присвячених вивченню спадщини Івана Огієнка (15-16 січня 1996 р.) / упоряд. А. Марушевич. Київ: Четверта хвиля, 1996. С. 97–104.

⁷ Романюк А. Іван Огієнко – ідеолог та організатор національної системи освіти в Україні // Іван Огієнко (Митрополит Іларіон) і виховання національно свідомої особистості (до 115-річчя ювілею видатного вченого): матеріали Всеукраїнської наукової конференції (16-17 січня 1997 року). Київ: Вид-во Київського міжрегіонального інституту удосконалення вчителів ім. Б. Грінченка 1997. С. 68–73.

⁸ Уряди України у ХХ ст.: Науково-документальне видання / НАН України; Ін-т історії України та ін.; Н. П. Барановська, В. ф. Верстюк, С. В. Кульчицький та ін. Київ: Наукова думка, 2001. С. 145.

⁹ Новий склад ради народних міністрів У.Н.Р. // Життя Поділля. 1919. 20 лютого. Ч.52. С. 2.

¹⁰ Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: документи і матеріали / Упоряд. В. Верстюк. Київ: Вид-во імені Олени Теліги, 2006. Т.1. С. 275.

¹¹ Центральний державний архів вищих органів влади і правління України (ЦДАВО України), ф. 2582, оп. 1, спр. 29, арк. 16.

¹² Переїзд не політичних міністрів // Життя Поділля. Кам'янець на Поділлію. 1919. 25 лютого. Ч.56. С. 4.

¹³ Приїзд Міністерства Освіти // Життя Поділля. Кам'янець на Поділлію. 1919. 26 лютого. Ч.57. С. 4.

¹⁴ Русова С. Мої спомини. Київ: Україна-Віта, 1996. С. 154.

¹⁵ Огієнко І. Мое життя. Автобіографічна хронологічна канава // Рятуння України / упоряд. М. Тимошик. Київ: Наша культура і наука, 2005. С. 119.

¹⁶ ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 9, арк. 64.

¹⁷ Завальнюк О. Соціальний захист у політиці українських урядів за Директорії УНР (грудень 1918 – листопад 1919 рр.) // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки. Кам'янець-Подільськи, 2012. Т.22. С. 317–318.

¹⁸ ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 42, арк. 13.

¹⁹ ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 19, арк. 89–90.

²⁰ ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 4, арк. 22.

²¹ Огієнко І. Мое життя. Автобіографічна хронологічна канава // Рятуння України / упоряд. М. Тимошик. Київ: Наша культура і наука, 2005. С.67–173.

²² ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 3, арк. 32–35 зв.

²³ В Міністерстві Освіти // Життя Поділля. 1919. 14 березня. Ч. 71. С. 3.

- ²⁴ В Міністерстві Освіти // Життя Поділля. 1919. 18 березня. Ч. 74. С. 4.
- ²⁵ ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 3, арк. 32–35 зв.
- ²⁶ ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 172, арк. 37–37 зв.
- ²⁷ Боровик А. Українізація загальноосвітніх шкіл часів виборювання державності (1917–1920 рр.). Чернігів: КП «Видавництво «Чернігівські обереги», 2008. С. 94.
- ²⁸ Ківшар Т. Український книжковий рух як історичне явище (1917–1923 рр.). Київ: Логос, 1996. С. 140.
- ²⁹ Телячий Ю., Куриленко Г. Подільський період життя П. І. Холодного (1918–1920 рр.): з хроніки подій // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський, 2006. Т. 7. С. 147.
- ³⁰ Завальнюк О. І. Огієнко – організатор, ректор і оборонець. С. 89.
- ³¹ ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 12, арк. 21.
- ³² ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 11, арк. 71.
- ³³ Завальнюк О. Іван Огієнко – творець національної освіти в Україні. С.314.
- ³⁴ Його ж. І.І. Огієнко – організатор, ректор і оборонець. С. 89.
- ³⁵ ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 12, арк. 26–30.
- ³⁶ Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. С. 296.
- ³⁷ ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 12, арк. 24–25.
- ³⁸ Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. С. 292.
- ³⁹ Завальнюк О. І. Огієнко – організатор, ректор і оборонець. С. 90.
- ⁴⁰ Телячий Ю. Українські уряди і розбудова культурно-освітньої сфери на Поділлі за Директорії УНР (1919–1929 рр.) // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський, 2007. Т. 10. С. 138.
- ⁴¹ ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 12, арк. 19.
- ⁴² В Міністерстві Освіти // Життя Поділля. Кам'янець на Поділлі. 1919. 20 березня. Ч.76. С. 3.
- ⁴³ До відкриття учительських інститутів в Кам'янці, Харкові та Херсоні // Життя Поділля. 1919. 7 березня. Ч.65. С. 3.
- ⁴⁴ Відкриття учительського інституту у м. Кам'янці-Под. // Життя Поділля. 1919. 28 березня. Ч.83. С. 4.
- ⁴⁵ ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 153, арк. 18.
- ⁴⁶ ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 153, арк. 10.
- ⁴⁷ До заведення дисципліни до позашкільної освіти в педагогічних школах // Життя Поділля. 1919. 8 березня. Ч.66. С. 4.
- ⁴⁸ Українські бібліотеки при Вчительських інститутах та семінаріях // Життя Поділля. 1919. 8 березня. Ч.66. С. 4.
- ⁴⁹ ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 10, арк. 47–48.
- ⁵⁰ ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 58, арк. 12.
- ⁵¹ В Міністерстві Освіти // Життя Поділля. 1919. 16 березня. Ч.73. С. 3.
- ⁵² ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 29, арк. 18.
- ⁵³ ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 130, арк. 32–32 зв.
- ⁵⁴ Допомога Вінницькому Т-ву «Просвіта» // Життя Поділля. 1919. 5 березня. Ч.63. С. 3.
- ⁵⁵ ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 172, арк. 21.
- ⁵⁶ До обов'язкового навчання дорослого // Життя Поділля. 1919. 5 березня. Ч.63. С. 3.
- ⁵⁷ Улаштування книгозбірень в Укр. середніх школах // Життя Поділля. 1919. 7 березня. Ч.65. С. 3.
- ⁵⁸ ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 11, арк. 70.
- ⁵⁹ Закон Про Управління Освітою в Українській Народній Республіці // Життя Поділля. 1919. 16 березня. Ч.73. С. 2.

⁶⁰ Закон Про Управління освітою в Українській Народній Республіці // Життя Поділля. 1919. 19 березня. Ч.75. С. 2.

⁶¹ ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 9, арк. 56 зв.–63 зв.

⁶² Романюк А. Іван Огієнко – ідеолог та організатор національної системи освіти в Україні // Іван Огієнко (Митрополит Іларіон) виховання національно свідомої особистості (до 115-річчя ювілею видатного вченого): матеріали Всеукраїнської наукової конференції (16-17 січня 1997 року). Київ: Вид-во Київського міжрегіонального інституту удосконалення вчителів ім. Б. Грінченка 1997. С. 72.

⁶³ ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 10, арк. 43–44 зв.

⁶⁴ Вістник Державних Законів для всіх земель УНР. 1919. 4 травня. Вип. 18. С. 126.

⁶⁵ Завальнюк О. І. І. Огієнко – організатор, ректор і оборонець. С. 90.

⁶⁶ Дмитрієв С., Завальнюк О. Іван Огієнко – міністр народної освіти УНР // Тези доповідей науково-теоретичної конференції «Духовна і науково-педагогічна діяльність І. І. Огієнка в контексті українського національного відродження» (до 110-річчя від дня народження). Кам'янець-Подільський: Видав. відділ. фірми «Імідж», 1992. С. 14.

⁶⁷ ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 29, арк. 33–33 зв.

⁶⁸ Майборода В. Іван Огієнко – міністр освіти і мистецтва // Велетень науки: матеріали Всеукраїнських науково-педагогічних читань присвячених вивченню спадщини Івана Огієнка (15-16 січня 1996 р.) / упоряд. А. Марушевич. Київ: Четверта хвиля, 1996. С. 101.

⁶⁹ До культурного об'єднання з Галичиною // Життя Поділля. 1919. 5 березня. Ч.63. С. 3.

⁷⁰ ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 141, арк. 6.

⁷¹ ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 150, арк. 22.

⁷² ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 4, арк.29.

⁷³ В Міністерстві Освіти // Життя Поділля. 1919. 14 березня. Ч.71. С. 3.

⁷⁴ ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 131, арк. 30-31.

⁷⁵ ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 133, арк. 356-356 зв.

⁷⁶ ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 131, арк. 34-35.

⁷⁷ Там само, арк. 28-29.

⁷⁸ ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 29, арк. 34.

⁷⁹ ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 152, арк. 28.

⁸⁰ ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 145, арк. 41.

⁸¹ ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 143, арк. 57.

⁸² Діяльність Культурно-Просвітньої Комісії // Українська ставка. Вінниця. 1919. 5 березня. Ч. 57. С.3

⁸³ До культурного об'єднання з Галичиною // Життя Поділля. 1919. 5 березня. Ч.63. С. 3.

⁸⁴ ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 134, арк. 2.

⁸⁵ Міністерство Народньої освіти // Вістник Української Народної Республіки. Б.м.в. 1919. 1 серпня. Ч. 31. С. 1.

⁸⁶ Катедра політичної економії // Життя Поділля. Кам'янець на Поділлію. 1919. 29 березня. Ч.84. С. 4.

⁸⁷ ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 134, арк. 2.

⁸⁸ Тюрменко І. І. І. Огієнко і відродження національної школи в Україні (1918-1920) // Тези доповідей науково-теоретичної конференції «Духовна і науково-педагогічна діяльність І. І. Огієнка в контексті українського національного відродження» (до 110-річчя від дня народження). Кам'янець-Подільський: Видав. відділ. фірми «Імідж», 1992. С. 16

⁸⁹ В справі звільнення учителів від мобілізації // Життя Поділля. Кам'янець на Поділлію. 1919. 14 березня. Ч.71. С. 3.

⁹⁰ ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 227, арк. 10–11;14.

⁹¹ ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 132, арк. 33.

⁹² Там само, арк. 23.

⁹³ Там само, арк. 7,11;47; 21.

⁹⁴ Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє-минуле (1914-1920). Мюнхен:Українське видавництво, 1969. С. 432–435.

⁹⁵ Огієнко І. Моє життя. Автобіографічна хронологічна канавка // Рятування України/упоряд. М. Тимошик. Київ: Наша культура і наука, 2005. С. 119.

⁹⁶ Завальнюк О. Іван Огієнко – Міністр Народної освіти УНР. С. 14.

⁹⁷ Телячий Ю., Куриленко Г. Подільський період життя П.І. Холодного (1918-1920 рр.): з хронічки подій // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський, 2006. Т. 7. С.147.

⁹⁸ В Міністерстві Освіти // Життя Поділля. Кам'янець на Поділля. 1919. 27 березня. Ч.82. С. 4.

⁹⁹ Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. 1917-1921. Прага, 1942. Т.1. С. 146.

¹⁰⁰ Огієнко І. Моє життя. Автобіографічна хронологічна канавка // Рятування України / упоряд. М. Тимошик. Київ: Наша культура і наука, 2005. С. 120.

¹⁰¹ Завадський В. Як ми мандрували // Наш шлях. Кам'янець 1920. 14 лютого. Ч.29. С. 2.

Marchuk Oleksandr. Activities of the Ministry of Education of the UNR headed by Ivan Ogienko in Kamianets-Podilskiy (February - March 1919). *The Kamyanets-Podilsky period of activity of the Ministry of National Education of the UNR headed by Ivan Ogienko is covered. On the basis of archival materials, periodicals, memoirs and researches, the circumstances of relocation of the Ministry of education from Vinnitsa to the Podillya administrative center are revealed. It is revealed the scope of previously developed by ministry initiatives and projects submitted to the National Council of Ministers and for approval to the UNR Directory. It is shown various vectors of legislative activity of the MNO. It is pointed out to the efforts of the branch body of state administration in terms of providing textbooks to the schools, school network expansion, personnel policy development including teachers qualification training as well as exempting them from the military mobilization etc. It is covered the participation of representatives of the Ministry in the activities of various commissions related to the educational and cultural affairs of the country. The author showed the directions of the Ministries work on the educational sphere reform: 1) development of a new legislative framework for the improvement of national education, 2) concern for the development of the Ukrainian university education industry, 3) practical steps to adopt a new model in pre-school, primary and secondary schools; 4) pedagogues preparation for all secondary schools through the creation of relevant Ukrainian professional institutions, with updated curricula; 5) publishing base creation for printing Ukrainian-language textbooks, involving zemstva and cooperatives; 6) interests of educational institutions protection in the state of military destabilization; 7) solving many current cases. The work of the MNO in general and its structural units was cleverly organized in an efficient way and contributed to some improvement of the educational and administrative spheres and the school system.*

Keywords: Ivan Ogienko, Ministry of National Education, Kamianets-Podilskiy, UNR Directory, National Council of Ministers, laws, national school, teachers.

Отримано: 31.10.2019